

LBRIS

We know
books
Coordonatoare Corint Clasici ai literaturii
IULIA-CRISTIANA STAN

HONORÉ DE BALZAC

Iluzii pierdute

Traducere din limba franceză și note de
SIMONA BRÎNZARU

Prefață de
ANDREEA VLĂDESCU

CORINT

CLASICI AI LITERATURII

CUPRINS

<i>Prefață</i> de Andreea Vlădescu	5
<i>Tabel cronologic</i>	16
PRIMA PARTE. Cei doi poeți	23
PARTEA A DOUA. Un geniu din provincie la Paris	175
PARTEA A TREIA. Chinuri de inventator	505

LBRIS

We know
books

PRIMA PARTE

CEI DOI POEȚI

În perioada în care începe această povestire, presa lui Stanhope¹ și rolele pentru imprimarea cernelii nu erau încă folosite în micile tipografii din provincie. Cu toate că aparțineau aceluiași domeniu care lega Agoûleme-ul de tipografiile pariziene, aici se întrebuntau în continuare presele de lemn, cele cărora limbajul le datorează expresia „scrâșnetul presei”, ieșită acum din uz. Tipografia demodată mai utiliza ghemotoacele din piele îmbibate cu cerneală cu care unul dintre muncitori tampona literele. Placa mobilă pe care se așeza *forma* plină de litere, peste care se punea foaia de hârtie, era tot din piatră și își justifica astfel numele de *marmură*. Harnicele prese mecanice au făcut uitate astăzi aceste mașinării grație cărora avem, în pofida imperfecțiunilor, frumoasele cărți de Elzevier², Plantin³, Alde⁴ și Didot⁵, prin urmare este necesar să menționăm vechile unelte – pentru care Jérôme-Nicolas Séchard avea o afecțiune superstițioasă –, fiindcă își au rolul lor în prezenta mică istorie mare.

¹ Charles Stanhope (1753–1916), politician și om de știință britanic, inventator al presei tipografice (n. red.).

² O familie celebră de tipografi olandezi din secolul al XVII-lea; au inventat caracterul de tipografie care le poartă numele (aici și în continuare, notele al căror autor nu este specificat îi aparțin traducătorului).

³ Christophe Plantin (c. 1520–1589), tipograf renumit care a activat la Anvers.

⁴ O familie celebră de tipografi italieni.

⁵ Cea mai cunoscută dinastie de tipografi francezi, a cărei activitate a debutat la începutul secolului al XVIII-lea și care continuă și astăzi.

Acest Séchard fusese presar, unul dintre aceia care, în argoul tipografic al muncitorilor care assemblează literele, se cheamă *urs*. Mișcarea de du-te vino, destul de asemănătoare cu cea a unui urs în cușcă, prin care muncitorii trec de la recipientul cu cerneală la presă și de la presă la recipientul cu cerneală, le-a atras, fără îndoială, această poreclă. *Urșii* îi numeau pe zețari *maimuțe* din cauza agitației lor pentru a lua literele din cele o sută cincizeci și două de căsuțe. Dezastrul din 1793 l-a găsit pe Séchard, în vârstă de vreo cincizeci de ani, însurat. Vârsta și însurătoarea l-au scăpat de marea mobilizare care i-a trimis sub arme pe mulți dintre muncitori. Bătrânul presar a rămas singur în tipografia al cărei stăpân, numit și *naivul*, tocmai murise, lăsând o văduvă fără copii. Întreprinderea părea amenințată de distrugerea imediată: *ursul*, de unul singur, era incapabil să se transforme în *maimuță*, căci, deși tipograf, nu a știut niciodată nici să citească, nici să scrie. Fără nicio legătură cu neștiința *ursului*, un reprezentant al poporului, grăbit să distribuie minunatele decrete ale Convenției¹, l-a investit cu brevetul de meșter tipograf și i-a rechiziționat tipografia. După ce a acceptat acest mandat periculos, cetățeanul Séchard a despăgubit-o pe văduva stăpânului său, plătindu-i cu economiile soției sale mașinile din tipografie la jumătate din valoarea lor, ceea ce fusese lesne, dar trebuia să tipărească, neapărat și neîntârziat, decretele republicanilor. În această împrejurare dificilă, Jérôme-Nicolas Séchard a avut norocul să întâlnească un nobil marsiliez care nu dorea nici să emigreze, ca să nu-și piardă pământurile, nici să se arate, ca să nu-și piardă capul, și care nu-și putea câștiga existența decât acceptând o muncă modestă. Domnul conte de Maucombe și-a pus, așadar, haina ponosită de șef de atelier de provincie:

¹ Convenția Națională este adunarea (alesă prin vot universal masculin în vara lui 1792) care a condus Republica Franceză din 21 septembrie 1792 până în 26 octombrie 1795. Urmează Adunării legislative și precedă Directoratul.

a cules, a citit și a corectat el însuși decretele care îi osândeau la moarte pe toți cetățenii care ascundeau nobili; *ursul*, devenit *naiv*, le-a tipărit și le-a afișat; și amândoi au rămas în viață. În 1795, odată trecută vârtoarea pricinuită de Teroare¹, Nicolas Séchard a trebuit să caute un alt om bun la toate care să fie zețar, corector și șef de atelier. Un preot, ajuns episcop sub Restaurație² și care pe atunci refuza să depună jurământul, l-a înlocuit pe contele de Maucombe până în ziua în care Primul Consul³ a restabilit religia catolică. Mai târziu, contele și episcopul s-au întâlnit în același rând al Camerei pairilor. Dacă în 1802 Jérôme-Nicolas Séchard nu știa nici să scrie, nici să citească mai bine decât în 1793, strânsese în schimb destui bani din sumele cu care încărca facturile pentru serviciile sale ca să-și permită un șef de atelier. Presarul, odinioară atât de indiferent față de viitorul său, devenise de temut pentru *maimuțele* și *urșii* din propria-i tipografie. Zgârcenia începe acolo unde încețază sărăcia. Din ziua în care a întrezărit posibilitatea de a face avere, interesul a stârnit în el lacoma, bănuitoarea și perspicacea iscusință a negustorului. Practica lui sfida teoria. Ajunsesse să judece dintr-o privire prețul unei pagini și al unei coli în funcție de fiecare tip de caracter. Le dovedea clienților săi nepricepuți că literele mari costau mai mult ca să fie culese decât cele mici; dacă era vorba de litere mici, spunea că ele erau mai greu de mânuit. *Culesul literelor* era partea din meserie din care nu înțelegea nimic, așadar se temea să nu se păcălească și, prin urmare, făcea doar afaceri în care el avea cel mai mult de câștigat. Dacă ucenicii săi lucrau cu ora, nu-și lua niciodată ochii de pe ei. Dacă afla că un fabricant

¹ O perioadă (1793–1794) a Revoluției Franceze caracterizată prin domnia arbitrarului și a execuțiilor în masă.

² Perioada cuprinsă între prima abdicare a lui Napoleon Bonaparte (6 aprilie 1814) și Revoluția *Trois Glorieuses*, din 29 iulie 1830, cu excepția interludiului de o sută zece zile din primăvara anului 1815, când Napoleon s-a întors din exilul de pe insula Elba.

³ Napoleon Bonaparte, ales în 1802 Consul pe viață.

este într-o situație dificilă, îi cumpăra marfa la un preț de nimic și o depozita. Iată motivul pentru care, în acea perioadă, își însușise deja casa în care tipografia își avea sediul din vremuri îndepărtate. Norocul a fost de partea lui în fel și chip: rămăsese văduv și nu avea decât un fiu; l-a dat la școala din oraș, nu atât ca să îi ofere o educație bună, cât să-l pregătească pentru a-l urma într-ale afacerilor; se purta sever cu el ca să-și prelungească influența părintească; de aceea, în vacanțe, îl puneă să stea la căsuțele cu litere, spunându-i să învețe să-și câștige existența, pentru a putea într-o bună zi să-l recompenseze pe sârmanul lui tată, care își rupea de la gură ca să-l crească. După ce abatele a plecat, Séchard l-a ales șef de atelier pe acela dintre cei patru presari pe care viitorul episcop îl desemnase – pe cât de cinstit, pe atât de isteț. Astfel, omul nostru putea să se descurce până în ziua în care fiul său ar fi preluat conducerea tipografiei, care nu avea decât să prospere, condusă de un bărbat tânăr și priceput. David Séchard a fost un elev eminent la liceul din Angoulême. Deși un *urs* care se îmbogățise fără educație și fără alte cunoștințe și care disprețuia foarte mult educația, Séchard-tatăl și-a trimis fiul la Paris ca să facă studii înalte în tipografie, dar i-a recomandat foarte clar să chivernisească banii într-un loc pe care îl numea *paradisul muncitorilor*, spunându-i să nu se bazeze pe punga părintelui său, văzând într-asta, fără îndoielă, un mijloc de a reuși în călătoria în *țara Cunoașterii*. David și-a încheiat studiile la Paris, învățând în același timp și meserie. Șeful de atelier al tipografiei Didot era și un savant totodată. Spre sfârșitul anului 1819, David Séchard a părăsit Parisul fără ca tatăl să fi plătit un bănuț pentru studiile sale, iar acum era chemat pentru a i se preda afacerea. Tipografia Séchard edita pe atunci singurul ziar de anunțuri juridice existent în departament și deținea exclusivitatea pentru cele ale prefecturii și ale episcopiei, trei surse care trebuiau să aducă o avere considerabilă unui tânăr întreprinzător.

Chiar atunci, frații Cointet, fabricanți de hârtie, au cumpărat de la prefectură cea de-a doua licență pentru tipărire din Angoulême și cel de-al doilea ziar de anunțuri, pe care bătrânul Séchard reușise să îl facă totalmente inactiv profitând de crizele militare ce au sufocat, în timpul Imperiului, orice elan industrial; acesta era motivul pentru care nu îl cumpăraseră, iar zgârcenia lui a fost una din cauzele care au dus la ruina vechii tipografii. Aflând vestea, bătrânul Séchard a crezut fericit că lupta care se va da între fabrica lui și cea a fraților Cointet va fi dusă de fiul său, nu de el. „I-aș fi căzut victimă”, și-a spus el, „dar un tânăr educat la domniul Didot va face față.” Septuagenarul visa la vremea în care va putea să trăiască după pofta inimii. Dacă avea puține cunoștințe în domeniul tipografiei performante, trecea, în schimb, drept o persoană extrem de pricepută în arta pe care muncitorii au numit-o în glumă *bețigrafia*, o artă foarte stimată de divinusul autor al lui *Pantagruel*¹, dar a cărei practică, persecutată de așa-zisele societăți ale temperanței, este abandonată pe zi ce trece. Jérôme-Nicolas Séchard², fidel destinului pe care i-l conferise numele său, era înzestrat cu o sete greu de potolit. Soția sa păstrase multă vreme în limitele corecte această pasiune pentru strugurii tescuiți, plăcere atât de firească pentru *urși*, pe care domnul Chateaubriand a remarcat-o la urșii adevărați din America; dar filosoffii au observat că obișnuințele din tinerețe revin, încă și mai intense, la bătrânețe. Séchard confirma următorul adevăr: cu cât îmbătrânește, cu atât îi plăcea mai mult să bea. Vi-ciul imprima pe fața lui de *urs* semne care o făceau aparte. Nasul i se îngroșase și luase forma literei „A” mare, culese cu litere enorme. Obrajii cu vinișoare semănau cu acele frunze de viță-de-vie pline de boboțe violacee, roșiatice și deseori cu umflături

¹ Francois Rabelais (cca. 1494–1553), scriitor și medic francez, autor al romanului satiric *Gargantua și Pantagruel* (n. red.).

² Numele este derivat de la verbul *sécher* – a usca.

albicioase. Ai fi zis că este o truță enormă, acoperită de frunze și ciorchini de toamnă. Ascunși sub niște sprâncene groase ca niște tufe încărcate de zăpadă, ochisorii cenușii în care sclipea viclenia unei zgârcenii care distrugea totul în el, chiar și sentimentele părintești, își păstrau inteligența până și când era beat. Capul său pleșuv, acoperit cu smocuri de păr cărunt, ondulat, te ducea cu gândul la călugării cordelierii din *Povestirile* lui La Fontaine. Era scund și pântecos ca multe dintre lămpile vechi, dintr-acelea care consumă mai mult ulei decât fitil; căci excesele, indiferent de natura lor, împing trupul pe drumul năvălit de la naștere. Beția, ca și studiul, îl face mai gras pe cel gras și mai slab pe cel slab. Jérôme-Nicolas Séchard purta de treizeci de ani celebrul tricorn municipal, care, în câteva provincii, încă mai este purtat de toboșarul orașului. Vesta și pantalonii erau din catifea verzuie. Mai avea, în fine, o redingotă maronie, ciorapi cu model și pantofi cu cataramă de argint. Această vestimentație, prin care muncitorul devenea burghez, se potrivea atât de bine viciilor și obișnuințelor sale și îi exprima atât de bine existența, încât omul nostru părea să se fi născut gata îmbrăcat: ar fi fost imposibil să ni-l imaginăm fără aceste haine, așa cum nu ne putem imagina o ceapă fără foile ei. Dacă bătrânul tipograf nu și-ar fi dezvăluit într-atât măsura lăcomiei sale, care nu ținea cont de nimic, renunțarea la tipografie ar fi fost de ajuns ca să își dea arama pe față. În ciuda cunoștințelor pe care fiul său trebuia să le fi dobândit la renumita școală Didot, își propusese să-l facă părtaș la marea afacere profitabilă la care se gândea de multă vreme. Dacă tatăl făcea o afacere bună, fiul trebuia să facă una proastă. Pentru omul nostru nu era loc de sentimente paterne în afaceri. Dacă, la început, văzuse în David singurul său copil, mai târziu l-a considerat un cumpărător obișnuit, ale cărui interese erau opuse celor personale: voia să vândă scump, iar David trebuia să cumpere ieftin; fiul său devenea, așadar, un dușman de învins. Transformarea sentimentelor în interes

propriu, de obicei lentă, sinuoasă și ipocrită la oamenii educați, a fost rapidă și directă la bătrânul *urs*, care a dovedit în ce măsură *betigrafia* șireată întrece cunoștințele în domeniul tipografiei deprinse la școală. La sosire, bătrânul i-a arătat fiului afecțiunea interesată pe care oamenii abili o au față de fraieri: a avut grijă de el, așa cum un amant ar avea grijă de amanta lui; i-a oferit brațul, i-a arătat pe unde trebuia să pășească pentru a nu se murdări, a avut grijă să i se încălzească patul, să fie făcut focul și masa să fie gata. A doua zi, după ce a încercat să-și îmbete fiul la o cină copioasă, Jérôme-Nicolas Séchard, foarte cherchelit, i-a trântit un: „Hai să vorbim despre afaceri!”, care a părut foarte straniu între două sughițuri, așa încât David l-a rugat să lase afacerile pentru ziua următoare. Bătrânul *urs* știa prea bine cum să profite de pe urma beției sale ca să abandoneze o bătălie pregătită cu multă vreme înainte. De altfel, spunea el, după ce dusese această povară cincizeci de ani, nu voia să o mai poarte nicio clipă în plus. A doua zi, fiul său avea să devină *naivul*.

Este necesar, poate, să spunem câte ceva și despre tipografie. Se afla în locul unde strada Beaulieu dă în piața du Mûrier și își avea sediul aici de pe la sfârșitul domniei lui Ludovic al XIV-lea¹. De aceea, tot ceea ce se găsea acolo fusese de multă vreme destinat acestui meșteșug. Parterul casei era alcătuit dintr-o singură încăpere, luminată spre stradă de o fereastră și de o alta mai mare care dădea spre curtea interioară. De altfel, puteai ajunge la biroul proprietarului și mergând pe o alee. Dar, în provincie, o tipografie este mereu obiectul unei curiozități atât de intense, încât clienții preferau să intre pe o ușă cu geamuri aflată lângă vitrina de la drum, deși trebuiau să coboare câteva trepte, căci podeaua atelierului era sub nivelul străzii. Curioșii, extrem de mirați, nu țineau niciodată cont de inconvenientele

¹ Regele Ludovic al XIV-lea s-a stins din viață în 1715 (n. red.).

pe care le presupunea străbaterea atelierului. Dacă priveau colile atârinate de sforile prinse de bârne ca niște leagăne, se loveau de șirurile lungi de cutii cu litere sau își pierdeau pălăriile din pricina țevilor de fier care susțineau presele. Dacă urmăreau mișcările agile ale zețarilor care culegeau literele din cele o sută cincizeci și două de locașuri sau își citeau exemplarul, reluând rând cu rând textul pus pe tejghea și strecurând încă un rând sau două, se izbeau de o grămadă de hârtie udă pusă la zvântat sau își prindeau haina și se loveau la șold în colțul unei lavițe; toate acestea spre hazul *maimuțelor* și al *urșilor*. Nimeni, niciodată, nu ajunsese fără vreun incident până la cele două colivii mari aflate la capătul acestei hrube, ce formau două corpuri de case jalnice care dădeau spre curte și în care se găseau, într-o parte, șeful de atelier, iar în cealaltă, proprietarul tipografiei. În curte, zidurile erau frumos decorate cu armături în formă de viță-de-vie care, dată fiind reputația stăpânului, dădeau o apetisantă culoare locală. În spate, lipită de zidul din mijloc, prin care erau despărțiți de vecini, se înălța o magazie în ruină, în care se înmuia și se pregătea hârtia. Acolo era jgheabul unde se spălau formele înainte și după tiraj sau, ca să folosim limbajul popular, *scândurile cu litere*; din acest jgheab curgea un lichid rezultat din amestecul de lături din gospodărie și de cerneală care țaranilor veniți în zilele de târg la oraș le dădea impresia că diavolul însuși se spăla în acea casă. Magazia era mărginită pe o latură de bucătărie, iar pe cealaltă, de un șopron pentru lemne. La etajul întâi, deasupra căruia se aflau numai două camere de la mansardă, erau trei încăperi. Prima, la fel de lungă cât aleea, cu excepția scărilor din lemn vechi, luminată spre stradă de o luncarnă, iar spre curte, de un ochi de fereastră, servea de anticameră, dar și de sufragerie. Încăperea văruiată modest se remarcă prin simplitatea cinică a lăcomiei tipice pentru negustori: po-deaua cu dale nu fusese niciodată spălată, iar mobilierul se

compunea din trei scaune șubrede, o masă rotundă și un bufet plasat între două uși care dădeau spre dormitor și spre salon; ferestrele și ușa, negre de jeg, erau cel mai adesea doldora de hârtii albe sau imprimate și nu arareori se puteau vedea desertul, sticlele de vin ori mâncarea pentru cina lui Jérôme-Nicolas Séchard, așezate pe baloturi. Dormitorul, cu obloane cu cercevele pe unde pătrundea lumina din curte, avea pereții acoperiți cu covoare, așa cum este obiceiul în provincie de sărbătoarea Sfintei Împărtășanii. Aici erau un pat mare cu baldachin, perdele și o cuvertură din lână aspră de culoare roșie, două fotolii din lemn ros de carii, două scaune din lemn de nuc tapițate, un birou vechi și, pe șemineu, o pendulă. Această cameră, în care domina o atmosferă patriarhală și plină de tonuri brune, fusese amenajată de domnul Rouzeau, predecesorul și patronul lui Jérôme-Nicolas Séchard. Salonul, modernizat de răposata doamnă Séchard, oferea privirii o îngrozitoare lemnărie vopsită în albastru intens; pereții erau îmbrăcați într-un tapet cu scene orientale, în nuanțe de brun-închis pe fond alb; mobilierul era alcătuit din șase scaune tapițate cu piele de oaie tăbăcită, iar speteaza, vopsită în aceeași culoare, avea formă de liră. Ferestrele rotunjite grosolan, prin care se putea vedea piața du Mûrier, nu aveau perdele; șemineul era fără sfeșnice, pendulă sau oglindă. Doamna Séchard murise în toiul proiectelor de înfrumusețare, iar *ursul*, care nu înțelegea utilitatea acestor ameliorări ce nu aduceau niciun profit, le abandonase. Aici, *pede titubante*¹, și-a adus Jérôme-Nicolas Séchard fiul și i-a arătat, așezat pe o masă rotundă, inventarul tipografiei, redactat, sub îndrumarea sa, de șeful de atelier.

— Citește asta, fiule, a spus Jérôme-Nicolas Séchard, trecându-și privirea de om beat de la hârtii la fiul său și de la fiul său la hârtii. Ai să vezi ce bijuterie de tipografie îți las.

¹ „Abia ținându-se pe picioare” (lat. în original).

— Trei prese de lemn, susținute de țevi de fier, cu marmură, fontă...

— Asta e îmbunătățirea pe care am făcut-o, a spus bătrânul Séchard, întrerupându-l.

— Cu toate uneltele: cuva pentru cerneală, rolele și bancurile de lucru etc. O mie șase sute de franci! Dar, tată, presele tale sunt de proastă calitate, nu fac mai mult de o sută de scuzi¹, sunt bune de pus pe foc! a exclamat David Séchard, așezând inventarul pe masă.

— De proastă calitate?... a strigat bătrânul Séchard, de proastă calitate?... Ia inventarul și hai să coborâm! Ai să vezi dacă invențiile voastre în lăcătușărie nevolnică funcționează asemenea acestor vechi și mult încercate unelte. După asta nu o să mai îndrăznești să jighești niște prese cinstite care merg asemenea unor trăsuri de poștă și care vor funcționa cât vrei, fără să fie nevoie de vreo reparație. De proastă calitate! Da, mașini de proastă calitate, dar care o să te ajute să trăiești! Mașini de proastă calitate cu care tatăl tău lucrează de douăzeci de ani și care l-au ajutat să te facă ceea ce ești azi.

Bătrânul Séchard, fără să se clatine, a coborât în grabă scara scârțâindă, uzată și șubredă, a deschis ușa dinspre aleea care dădea spre atelier, s-a repezit la prima presă, anume unsă și curățată, și i-a arătat puternicele pistoane din lemn de stejar lustruite de ucenicul său.

— Nu-i asta o frumusețe de presă? a întrebat el.

În presă era o *invitație de nuntă*. Bătrânul *urs* a coborât rama peste placă, placa a rostogolit-o sub presă; a tras bara, a derulat sfoara ca să tragă marmura și a ridicat placa și rama cu agilitatea unui *urs* tânăr. Presa, astfel folosită, a scos un zgomot atât de

¹ Scudul este o veche monedă de argint sau de aur care a circulat cu precădere în Europa Occidentală, în secolele XV-XVIII, valoarea sa variind în funcție de epocă și de țară (n. red.).

drăguț, încât ai fi spus că o pasăre s-a lovit de geam, iar apoi și-a continuat zborul.

— Arată-mi o singură presă englezească în stare să funcționeze astfel! i-a spus tatăl fiului uimit de toate acestea.

Bătrânul Séchard a alergat rând pe rând la cea de a doua presă, apoi la cea de a treia și la fiecare dintre ele repeta aceleași mișcări ca la prima, cu o abilitate uimitoare. La cea de a treia, cu privirea tulbure din cauza vinului, a observat un loc neglijat de ucenic; a înjurat, a luat pulpana redingotei și l-a șters, așa cum un geambaș mai țesală o dată calul pe care vrea să îl vândă.

— David, cu presele astea trei, și fără șef de atelier, poți să câștigi nouă mii de franci pe an. Ca viitor asociat, nu sunt de acord să le înlocuiești cu blestematele alea de prese de fontă care uzează literele. Ați strigat *Miracol!* la Paris când ați văzut invenția nenorocitului ăluia de englez, dușmanul Franței, care a vrut să-i îmbogățească pe cei care fabrică literele. Ah, ați vrut prese Stanhope! Eu n-am ce face cu presele voastre Stanhope, care costă, fiecare, două mii cinci sute de franci, aproape de două ori mai mult decât cele trei bijuterii ale mele împreună și care vă uzează litera pentru că sunt țepene. Nu sunt așa de instruit ca tine, dar ia aminte: viața preselor Stanhope înseamnă moartea literelor. De presele astea vechi o să te folosești cum se cade, lucrarea va fi *tipărită* corect, iar locuitorii din Angoûleme nu îți vor cere altceva. Că tipărești cu fier sau lemn, cu aur sau argint, nu îți vor da un bănuț în plus.

— *Item!*, a spus David, cinci mii de livre de litere de la topitoria domnului Vaflard...

Rostind acest nume, elevul lui Didot nu și-a putut stăpâni un zâmbet.

— Râzi, râzi! După doisprezece ani, literele sunt încă noi. Iată ce numesc eu un adevărat meseriaș. Domnul Vaflard este un om

¹ „În plus” (lat. în original).

cinstit care furnizează materialul brut de calitate, iar pentru mine, cel mai bun meseriaș este cel la care mergi cel mai puțin.

— Estimate a valora zece mii de franci, a continuat David. Zece mii de franci, tată! Dar dai patruzeci de bănuți pe literă, iar domnii Didot își vând noile ghiduri cu treizeci și șase de bănuți livra. Tată, fierăria asta a ta nu face nici cât fonta, adică zece bănuți livra.

— Fierărie numești tu *baterdele, cursivele și rondele*¹ domnului Gillé, fostul tipograf al împăratului, litere care fac șase franci livra, capodopere ale gravurii, cumpărate acum cinci ani și din care multe nu sunt folosite, iată!

Bătrânul Séchard luă câteva cornete pline de *mostre* pe care nu le folosisese niciodată și i le arătă.

— Nu sunt un savant, nu știu să citesc, nici să scriu, dar știu destul încât să îmi dau seama că literele firmei Gillé sunt părinții *englezelor* domnilor Didot. Iată una *rotundă* nouă, a spus el, arătând o căsuță de unde luase un „M”.

David a înțeles că nu exista nicio cale să discute cu tatăl său. Trebuia să accepte sau să refuze totul; era între ciocan și nicovală. Bătrânul *urs* inclusese în inventar până și sforile de întins. Cel mai modest maldăr de hârtie, placa de legat cărți, vasele, piatra și periile pentru spălat, totul era evaluat cu scrupulozitatea unui zgârcit. Totalul însuma treizeci de mii de franci, inclusiv brevetul de tipograf-șef și lista clienților. David se întreba în sinea lui dacă afacerea merita sau nu. Văzând că fiul său nu spune nimic despre sumă, bătrânul Séchard a început să se neliniștească, deoarece prefera o înfruntare violentă unei acceptări tăcute. În asemenea târguieli, tocmeala arată un negustor capabil, care își apără interesele. *Cine acceptă totul nu plătește nimic*, obișnuia să spună bătrânul Séchard. În timp ce pândea gândurile fiului său, a enumerat afurisitele de unelte necesare folosirii unei

¹ Tipuri de literă.

tipografii în provincie; l-a dus rând pe rând pe David în fața unei prese pentru netezit, a uneia pentru tăiatul hârtiei și i-a lăudat folosul și rezistența fiecăreia.

— Vechile unelte sunt întotdeauna cele mai bune, a spus el. Ar trebui ca în tipografii să fie mai scumpe decât cele noi, așa cum se procedează la meșterii aurari.

Viniete oribile, înfățișându-i pe zeii Hymen și Amor și niște morți care ridicau pietre tombale desenând un „V” sau un „M”, litere enorme pentru afișele spectacolelor, deveniră, datorită eloquenței de bețiv a lui Jérôme-Nicolas Séchard, obiecte de cea mai mare valoare. I-a spus fiului său că obiceiurile oamenilor din provincie erau atât de puternic înrădăcinate, încât încercase în van să le ofere lucruri mai frumoase. El, Jérôme-Nicolas Séchard, se străduise să le vândă almanahuri mai calitative decât *Double Liégeois* tipărit cu litere de proastă calitate; ei bine, adevăratul *Double Liégeois* fusese în cele din urmă preferat în pofida almanahurilor sale minunate. David avea să se convingă curând de importanța acestor vechituri, vânzându-le mai scump decât pe cele mai costisitoare noutăți.

— Ehe! Băiete, provincia este provincie și Parisul este Paris. Dacă cineva din mahalaua Houmeau vine să-ți ceară să-i faci o invitație de nuntă, iar tu o tipărești fără un amoraș cu ghirlande, nu se va considera nicidecum însurat și îți va spune că vede numai un „N”, ca la domnii Didot ai tăi, care, or fi ei gloria tipografiei, dar invențiile lor nu vor fi adoptate nici peste o sută de ani în provincie. Asta-i!

Oamenii generoși sunt negustori proști. David era una dintre acele firi sfioase și blânde care se sperie de o discuție și care cedează atunci când adversarul le atinge o coardă sensibilă. Sentimentele înalte și influența pe care bătrânul bețiv o mai avea asupra lui îl făceau încă și mai nepotrivit pentru o tocmeală pe bani cu tatăl său, mai ales că îl credea având cele mai bune

intenții; căci a explicat mai întâi lăcomia feroce prin atașamentul tipografului pentru uneltele sale. Totuși, cum Jérôme Nicolas Séchard luase totul de la văduva Rouzeau cu zece mii de franci în titluri de proprietate, iar în situația actuală treizeci de mii de franci era un preț exorbitant, fiul a izbucnit:

— Tată, mă omori!

— Eu, care te-am făcut? a spus bătrânul bețiv, ridicând mâna spre șirul de sfori. Dar, David, la cât evaluezi tu brevetul? Știi ce valoare are *Jurnalul de anunțuri* cu zece bănuți rândul, privilegiu care, numai el, a adus luna trecută un venit de cinci sute de franci? Băiete, deschide registrele ca să vezi ce beneficii au adus afișele și documentele pentru prefectură, primărie și arhiepiscopie, clienții noștri! Ești un leneș care nu vrea să facă avere. Te tocmești pentru trăsura care trebuie să te ducă la o moșie frumoasă ca aceea de la Marsac.

Împreună cu inventarul, era anexat și un contract de parteneriat între tată și fiu. Bunul tată închiria tipografului casa pentru suma de o mie două sute de franci, deși el o cumpăraseră cu doar șase mii de livre și își mai păstra și una dintre cele două camere de la mansardă. Câtă vreme David Séchard nu rambursa cele treizeci de mii de franci, beneficiile se împărțeau pe jumătate. În ziua în care avea să ramburseze această sumă tatălui său, devenea unicul proprietar al tipografului. David a evaluat brevetul, clientela și ziarul fără să se preocupe de unelte. A crezut că poate să le achite și a acceptat condițiile. Obișnuit cu tertipurile țaranilor și neștiind nimic despre chibzuiala atentă a parizienilor, tatăl a fost foarte mirat de o hotărâre atât de promptă. „Să se fi îmbogățit băiatul meu?”, se întreba el. „Sau se gândește în clipa asta cum să nu mă plătească?”

Cu aceste gânduri în minte, l-a iscodit dacă avea bani, ca să îi ceară un acout. Curiozitatea tatălui a trezit neîncrederea fiului. David nu a cedat. A doua zi, bătrânul Séchard l-a pus pe un

ucenic să îi ducă în camera de la etajul al doilea mobilele pe care intenționa să le ia la țară cu o căruță care se întorcea fără nicio altă încărcătură. A lăsat fiului cele trei camere de la primul etaj, camere goale, tot așa cum l-a pus în posesia tipografului, fără să îi dea un ban ca să plătească muncitorii. Când David și-a rugat tatăl ca, în calitate de asociat, să contribuie cu suma necesară folosirii în comun a tipografului, bătrânul presar a făcut pe nizmăiul. Nu s-a obligat să contribuie cu bani când i-a dat tipograful, a replicat. Contribuția lui fusese stabilită și acceptată. Constrâns de logica fiului, a răspuns că, atunci când a cumpărat tipograful de la văduva Rouzeau, ieșise din încurcătură fără să aibă un sfanț. Dacă el, un muncitor sărman, fără carte, izbutise, un elev al lui Didot avea să se descurce și mai bine. De altfel, David câștigase bani care proveneau din educația plătită cu sudoarea frunții bătrânului său tată, așa încât putea foarte bine să îi folosească astăzi.

— Ce-ai făcut cu *rezervele* tale? a întrebat, atacând pentru a lămurii problema pe care tăcerea fiului său o lăsase în ajun fără o soluție clară.

— Dar a trebuit să îmi asigur traiul, să cumpăr cărți, a răspuns David.

— Ah, ți-ai cumpărat cărți? O să faci afaceri proaste. Oamenii care cumpără cărți sunt incapabili să le tipărească, a replicat bătrânul *urs*.

David a simțit cea mai îngrozitoare dintre umilințe, cea provocată de nemernicia unui tată: a trebuit să suporte sumedenia de motive abjecte, plângăcioase, lașe, negustorești prin care bătrânul avar și-a formulat refuzul. Și-a păstrat durerea în suflet, rămas singur, fără sprijin, descoperind în tatăl său un speculant pe care, din curiozitate filosofică, voia să îl cunoască în ceea ce avea mai profund. I-a atras atenția că nu îi ceruse niciodată socoteală în legătură cu averea mamei sale. Dacă această avere nu putea fi o

compensare a prețului tipografiei, putea măcar să fie utilă pentru folosirea în comun a tipografiei.

— Averea mamei tale? Era doar inteligența și frumusețea ei, a răspuns bătrânul Séchard.

Auzind acest răspuns, David a înțeles pe deplin ce fel de om era tatăl său și că, pentru a-și obține partea, trebuia să îi intențeze un proces interminabil, costisitor și dezonorant. Inima lui nobilă a acceptat povara ce urma să îl apese, fiindcă știa cât de greu avea să îi fie să achite angajamentele luate față de tatăl său. „Voi munci”, și-a zis el. „La urma urmei, dacă mie îmi este greu, la fel i-a fost și bătrânului. Nu ar însemna, de altfel, să muncesc pentru mine?”

— Îți las o comoară, a mai spus tatăl, neliniștit de tăcerea fiului său.

David l-a întrebat despre ce este vorba.

— Marion, a răspuns acesta.

Marion era o fată trupeșă de la țară, de neprețuit pentru tipografie: înmuia hârtia și o tăia, făcea piața, gătea, spăla rufe, descărca hârtia din căruțe, mergea să încaseze banii, curăța tampoanele îmbibate cu cerneală. Dacă ar fi știut să citească, bătrânul Séchard ar fi făcut-o zețar.

Tatăl a plecat pe jos la țară. Deși foarte încântat de vânzarea tipografiei, ascunsă sub numele de *asociere*, era totuși neliniștit în legătură cu modul în care va fi plătit. Spaima vânzării tipografiei a fost urmată de cea a felului în care avea să se concretizeze. Orice zgârcenie este în mod esențial prefăcută. Acest om, care considera educația inutilă, s-a străduit să creadă în ideea influenței educației. Își punea la bătaie cei treizeci de mii de franci pe ideea implicită de onoare pe care tocmai educația o generase în caracterul fiului său. Ca tânăr cu educație aleasă, David avea să muncească din greu ca să-i plătească ceea ce avea de plătit, cunoștințele acumulate având să-l ajute să găsească resurse. În plus, se arătase plin de intenții

bune, așadar, avea să plătească! Numeroși tați care se comportă astfel consideră că au acționat ca niște părinți, așa cum bătrânul Séchard sfârșise prin a se convinge, odată ajuns la via lui de la Marsac, un sătuc aflat la patru leghe de Angoulême. Această moșie, unde fostul proprietar clădise un conac frumos, crescuse de la an la an din 1809, de când o cumpăraseră bătrânul *urs*. Aici schimbaseră grija pentru presele tipografice cu cea pentru teascul de vin și avea, așa cum o spunea, de prea multă vreme experiență în materie de băntură, ca să nu se priceapă și la vie.

În primul an al retragerii sale la țară, bătrânul Séchard s-a arătat îngrijorat, privind peste aracii care susțineau via; căci era tot timpul în vie, așa cum odinioară stătea tot timpul în atelier. Acești treizeci de mii de franci îl amețeau încă și mai mult decât vinul, iar în mintea lui îi ținea parcă în mâini. Cu cât suma i se cuvenea mai puțin, cu atât își dorea mai mult să o încaseze. Astfel, alerga între Marsac și Angoulême, muncit de griji. Urcă stânca în pantă, în vârful căreia este construit orașul, intra în atelier ca să vadă dacă fiul său făcea față situației. Or, presele erau la locul lor, singurul ucenic, cu un coif de hârtie pe cap, spăla literele. Bătrânul *urs* auzea scrâșnetul presei deasupra unui anuț, recunoștea literele vechi, îi vedea pe fiul său și pe șeful de atelier citind, fiecare la locul lui, o carte despre care avea impresia că sunt corecturile. După ce mânca împreună cu David, se întorcea la moșia din Marsac plin de griji. Zgârcenia, ca și iubirea, are darul de a prevedea viitoarele complicații, de a le intui, de a le presimți. Departe de atelier, unde uneltele sale îl fascinau, amintindu-i de zilele în care făcea avere, podgoreanul observa la fiul său neliniștitoare simptome de inactivitate. Numele *Frații Coințet* îl înspăimânta, îl vedea doborând firma *Séchard și fiul*. Una peste alta, amușina primejdia. Această presimțire era corectă; nefericirea plana peste familia Séchard. Dar există un Dumnezeu al zgârciților. Printr-un concurs de împrejurări neașteptate, acest